EX LIBRIS

KØBENHAVNS
RAADHUS-
BIBLIOTEK

EH

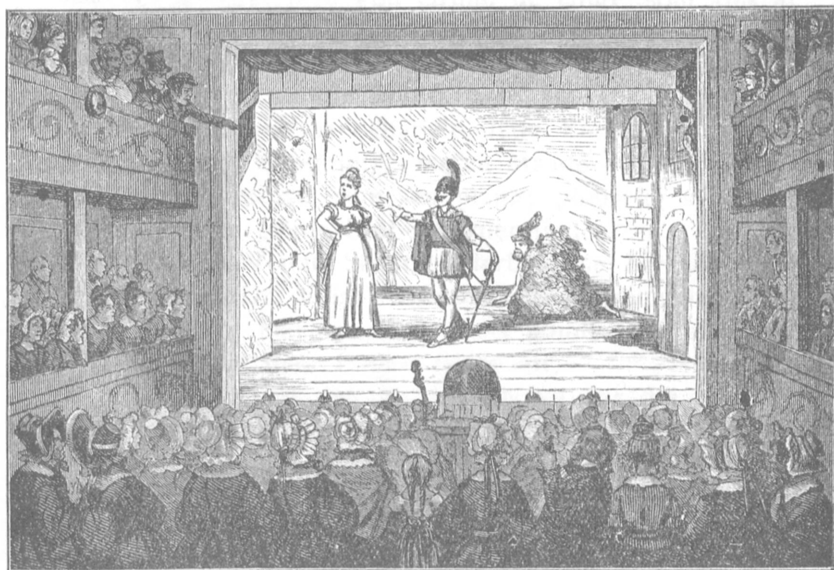
NØRREBROS BOGTRYKKERI
HR. ERIKSEN PR. JØRGENSGADE 5

KALKEBALLEN

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,
CASSERER, TOPOGRAPH.

Komedie i „Kalkeballen".

ARNOLD BUSCK
KJØBENHAVN
1924

KALKEBALLEN

Hvad var Kalkeballen for noget og hvor var det? Saaledes spørger med god Grund de Unge, som kun af og til har hørt det flygtigt omtale af deres Forældre eller Bedsteforældre, men da ogsaa mange ældre Kjøbenhavnere stiller det samme Spørgsmaal, har jeg fundet mig foranlediget til nu at behandle dette Emne, og haaber gennem denne Beretning i nogen Maade at have imødegaaet den Interesse, som saa mange pludselig synes at nære for dette gamle Kjøbenhavnerminde.

Ved nærværende Skrifts Udarbejdelse har jeg haft god Nytte af Dr. Villads Christensens „København 1840—1857“, og J. Davidsens „Fra det gamle Kongens Kjøbenhavn“ samt flere Bøger, Blade etc.

Kalkeballen var det populaire Navn paa det lille primitive Theater, som havde Lokaler i den nu nedrevne gamle, minderige Bygning, der laa paa Hjørnet af Store- og Lille Kannikestræde, hvor K. F. U. K. nu har sit nye, moderne Hjem.

Hvorfra Navnet Kalkeballen stammer, vides ikke med Bestemthed, men muligen hidrørte det derfra, at det hæderlige Murerlaug, som ogsaa mange andre, her havde en Forening, der dyrkede den dramatiske Kunst.

Bygningen var lav, kun to Etager, og i Stueetagen var der Restauration, samt et yderst tarveligt, trykket Lokale til Sammenkomster for de dramatiske Foreninger, som afvexlende spillede paa Theatret. Opgangen til dette

var ad en smal, stejl og smudsig Trappe, og derfra kom man til Tilskuerpladsen først ind i et større Værelse, hvor der var en Buffet af malet Fyrretræ, garneret med Flasker og lidet appetitligt Smørrebrød. Lige saa appetitlige tog Opvartningsjomfruen og Opvarteren sig ud. Tilskuerpladsen bestod af Parterre og Galleri med nøgne, fugtige Vægge, bemalede med noget, hvis Grundfarve det var yderst vanskeligt at udfinde. Bænkene, afdelt i Klapper var brøstfældige, og brast ikke sjælden under Tilskuernes Vægt.

Tilskuerpladsen var belyst med nogle osende Tranlamper og det meget knebne Orkester med Tællepraase, der blev pudset af en Laban i kort Trøje. Naar Tilskuerpladsen var rigtig stuvet, rummede den i det højeste 320 Personer, af hvilke de bageste maatte staa op paa Stole og Bænke, naar de vilde se noget. Langs Tilskuerpladsen til venstre var der et skummelt Værelse, som benyttedes til Spisesal og til Gennemgang til et Par ganske smaa Paaklædningskamre samt til Scenen. Denne var i Henseende til Rumfang, Decorationer og Belysning et Sidestykke til det øvrige. Scenen var saa lav, at naar de Spillende var lidt mere end almindelig høje, ragede de op til Sofitterne, i Fald de Tjavser, der hang ned fra Loftet, fortjente dette Navn, og de Tilskuere, der sad paa Siderne, kunde ofte faa meget intime Indblik i Livet bag Kulisserne, særlig for Omklædningens Vedkommende.

Decorationerne stod i Henseende til Maling og Farver næsten under et Nürnberg-Dukketheater, og det perspectiviske var en Gaade. For at gennemføre Enheden, svarede Meublerne, hvor saadanne skulde bruges, fuldstændig til Decorationerne, og efter dem at slutte maatte det kjøbenhavnske Snedkeri den Gang befinde sig paa et yderst primitivt Standpunkt. Der var overhovedet udbredt en Duft af Knejpen over det hele, og det saa meget mere som Beværtningen „Schæferiet“, som det kaldtes efter Ejeren eller Ejerinden, lod særdeles meget tilbage at ønske

i Reetning af Properhed, og i enhver Henseende stod under, hvad der nu findes selv paa simple Beværtningssteder.

Saaledes var det Kunstens Tempel indrettet i al sin Enkelthed og Tarvelighed, og man faar af dens Beskrivelse et godt Begreb om, hvad man i Frederik den Sjettes Tid tog til Takke med, for at kunne opføre eller nyde dramatiske Dilettantforestillinger, ligesom man ogsaa nok kan tænke sig til, at det ikke var med synderlig Andagt eller Højtidelighed, at dets Haller blev betraadt, men den Gang var Folk hverken blaseret eller forvænt i nogen Retning; de faa og tarvelige Adspredelser, man var henvist til, blev nydt med den største Tilfredshed, man var beskeden og nøjsom i sit Attraa efter Fornøjelser, ikke synderlig kritisk i deres Vurdering, og havde endnu ikke plukket af det Kundskabens Træ, som Nutidens Opsving i Retning af Afvexling og Underholdning har plantet i vor Midte, og hvis Blade og Frugter har været en Gift for saa mange. Selv det kgl. Theater lod meget tilbage at ønske i Retning af Comfort og ydre Udstyrelse, og scenisk Luxus var ganske fremmed for dem, der ikke kendte Theatrene i Udlandets store Hovedstæder.

Med Navnet Kalkeballen gled Institutionen ind i det lette Natteliv, der blev danset, lavet Varieté og spillet Dilettantkomedie, og her var altid Fest og glade Dage. Hvad det kgl. Theater var for de højere Klasser, var Kalkeballen for det jævne Borgerskab.

Det var navnlig Haandværkere, der her agerede Skuespillere, og for adskillige af dem var det det første Skridt mod den rigtige Scene, hvor flere vandt stolte Navne, som endnu huskes. Blandt Scenens store Mænd, som debuterede her, skal nævnes, Folketheatrets Stifter, Kammerraad Lange, Harald og Wald. Kolling, gamle Helsengreen, Knoblauch, Frederik Madsen og Chr. Schmidt; de unge Elever fra det kgl. Theater spillede forøvrigt ogsaa med her.

Kalkeballen har virkelig sat Spor i Kjøbenhavns Theaterhistorie og spillet en betydelig Rolle i den da saare provinsagtige Hovedstads Forlystelsesliv, omend det hele, der præsteredes her, jo gennemgaaende var højst middelmaadigt, og selve Navnet blev da ogsaa hængende ved Huset lige til det faldt for Hakke og Brækjern.

Kalkeballen brugtes meget til virkelig Komedie af de i den Tid i alle Samfundslag florerende dramatiske Selskaber, af hvilke „Holbergs Minde" vel nok var den mest kendte og fortjener nærmere Omtale.

„Holbergs Minde" var stiftet i 1827. Sjælen i det var den bekendte Visedigter og Chef for Borgervæbningen, Garbrecht, der i Kolerasommeren holdt Humøret oppe i Klubben ved hver Aften at spise sin Portion Jordbær med Fløde, en Ret, som ingen andre i den Tid turde røre. Klubben samledes om Vinteren i Kalkeballen, hvor der spilledes Komedie eller holdtes Baller og Maskerader, og hvor bl. a. Louise Rasmussen dansede spansk Dans for dem. Om Sommeren mødtes de i „Solitude" paa Nørrebro til Skiveskydninger med Flitsbue.

Der er ingen Tvivl om, at Samlivet i denne Klub har været hyggeligt og fornøjeligt, alle Medlemmer kendte jo hverandre, og man befandt sig her som i een stor Familie. Endnu længe efter, at det hele var forsvundet, kunde Mindet om disse glade Klubaftener varme et gammelt Medlems Hjærte, saaledes som man ser det i de naive Erindringer fra „Holbergs Minde", som et af Klubbens trofaste Medlemmer, Bogbinder Andersen, udgav i 1868. Hans Fordybelse i de kære Minder giver os nedenstaaende et levende Billede af Klublivets muntre og uskyldige Glæder, en Form for Selskabelighed, som den yngre Slægt aldrig har kendt.

„Sædvanlig havde Selskabet efter hver Fugleskydning „et Fakkeltog om Aftenen, den temmelig store Have „rundt, med Musik i Spidsen. Herom maatte altid „gøres Anmeldelse til Nicolaj Taarn, for at der ikke

„skulde klemtes i Formening af, at det var Ildebrand. „Smaakanoner var placerede paa passende Steder og „gav Salut til Skaalerne. Om Søndagene havde som „oftest Aëronaut Colding, der var Medlem, 2 à 3 Luft„balloner, lignende dem, der nu for Tiden opstige fra „Tivoli, som han fyldte og lod opstige, og lod en af „Damerne overklippe Baandet, der holdt Ballonen „nede, hvorpaa den gik tilvejrs. I den yderste Udkant „af Haven var en Høj, omgivet med Syrener og „Caprifolium; til denne Høj marcheredes i Procession „om Aftenen med Værten Østerberg i Spidsen, der „bar en Bolle Punch, som her under Spøg og Lystig„hed og glade Sange blev tømt. Selskabets Medlem„mer søgte heller ikke stort anden Sommerfornøjelse; „der var dengang hverken Tivoli eller Alhambra eller „noget af det, der senere er opstaaet. Her søgte de, „som een stor Familie, deres Glæde, og indfandt sig „især om Søndagen med deres Familier saa talrigt, „at der ofte ikke var Plads ved Bordet til dem alle; „men herpaa blev der raadet Bod, idet Selskaberne i „Forening fik rejst et stort Telt ude i Haven, med et „langt Bord i Midten.“

Da „Solitude“ skiftede Ejer, blev Haven ikke mere udlejet til Selskaber, og „Holbergs Minde“ flyttede da ind til Krigsassessor Koop paa „Blaagaard“. De fandt, at hans Have mindede saa meget om det uforglemmelige Solitude, at Medlemmerne kaldte den „Ny Solitude“, hvilken Benævnelse Ejeren derpaa optog. Men i 1846 maatte de ogsaa bort derfra. De flyttede da ud til „Enighedsværn“, senere hen paa Værnedamsvejen, saa til „Bjørnsdal“ paa Vesterbro.

Men de gode, gamle Tider var uigenkaldelig forbi, og Selskabet blev aldrig mere, hvad det en Gang havde været. Det gav sin sidste Forestilling i 1853, og havde da overlevet de talrige andre dramatiske Klubber. Selskabet bestod dog endnu helt op i 1860’erne, men blev saa senere

omdannet til en velgørende og selskabelig Forening, og existerede som saadan indtil 1917.

Med 1839 var Klublivets bedste Tid forbi, Drikkeviserne, Punchebollen og Dilettantkomedien var ikke længer det, de havde været i Frederik den Sjettes Dage. Paa næsten alle Omraader blev Christian den Ottendes Regering en Overgangstid mellem gammelt og nyt. Der levede i disse Aar to Tidsaldre ved Siden af hinanden, hver med sine Interesser, sine Anskuelser og Livsvaner. Ogsaa Maaden at fornøje sig paa var forskellig for den gamle og den nye Slægt, ja maaske intet Steds var Forskellen mellem dem saa let at faa Øje paa som netop her.

Men endnu fandtes dog en Del selskabelige Klubber og dramatiske Foreninger, hvor Underholdningen fremdeles formede sig paa gammeldags Vis. Politiet holdt nøje Regnskab med dem, thi af hvert Klubmedlem skulde betales en Afgift af 2 Rdlr. aarlig til Vor Frue Kirke. Denne Klubskat svaredes i 1842 af 11 Foreninger, deriblandt „Holbergs Minde“ med 12 Medlemmer. Fritagne var Studenterforeningen, Musikforeningen, Det danske Broderskab, Selskabet Kæden, Frimurerlogen, Haandværkerforeningen og Industriforeningen. Klubafgiften betaltes af de Medlemmer, som var i Selskaberne i Begyndelsen af October Maaned. Det saa derfor noget mistænkeligt ud, da „Det borgerlige dramatiske Selskab, forhen Hertha“, i Saisonen 1842—43 indberettede, at alle Medlemmerne havde meldt sig ud med Undtagelse af de 3 Directeurer, saa der kun blev 6 Rdlr. at betale, og der saa senere hen paa Vinteren indkom en Begæring fra samme Selskab om Tilladelse til at afholde Maskebal. Det paapasselige Cancelli studsede herover, og paalagde Politidirecteuren at undersøge, om ikke den paastaaede Udmeldelse af alle Selskabets Medlemmer kun var et Forsøg paa at unddrage sig Afgiften. Forøvrigt var det ikke ualmindeligt i de smaa Klubber, at saa godt som alle Medlemmerne sad i Bestyrelsen. „Den dramatiske Haandværkerforening“ hav-

de i 1855 efter Listen kun 10 Medlemmer. Af dem var 1 Justitsdirecteur, 1 Økonomidirecteur, 1 dramatisk Directeur, 1 Musikdirecteur, 1 Entrédirecteur, 2 Repræsentanter og 1 Secretair.

Efterhaanden som de gamle Klubber forsvandt, Borups Selskab opløstes i 1841, lidt senere fulgte Den nye Forening, Dramatisk musikalsk Forening og Harmonien, medens nye Foreninger med hidtil ukendte Formaal stiftedes i stort Antal, blev det vanskeligt at holde Rede paa Klubskatten. En Skakforening, der talte 29 Medlemmer, blev i 1846 udpantet af Magistraten for 58 Rdlr., da den nægtede at betale Klubskat. Sagen gik til Domstolene, og Skakforeningen blev dømt til at betale. Heldigere var polyteknisk Forening, der samtidig protesterede og blev fritaget.

„Den militaire Forening" maatte i 1846 betale sine 2 Rdlr. pr. Medlem, medens Maler-Sangforeningen, Kammagernes Forening og en Filial af den slesvigske Forening Aaret efter gik fri. Bogbindernes Forening skønnedes af Bræstrup at burde være fritagen „om endogsaa enkelte Gange nogle af Medlemmerne i Samlingerne kunde bestille et Bord hos Restaurateuren og derefter spille Kort". Derimod skulde „Heimdalen" i Classens Have og „Det gode Sindelag" betale. I 1853 indstillede Politidirecteuren, at Den militaire Forening, Foreningen af Borgerofficerer, Søofficersforeningen, Livjægernes Skydeselskab og Handels- og Kontoristforeningen skulde være afgiftsfri. Disse fem Foreninger havde hver en Aften om Ugen Møde hos Madam Vincent paa Kongens Nytorv.

Klubskatten anvendtes til Forrentning og Afbetaling af Vor Frue Kirkes Gæld. Da Gælden var afviklet i 1855, blev der gjort Forsøg paa at bevare Klubskatten til lignende Anvendelser i Fremtiden, foreløbig til Opførelse af en Kirke paa Nørrebro, men Skatten var saa upopulair, at dette Forsøg maatte opgives, og Klubskatten faldt dermed bort.

I Viggo Lindstrøms interessante Bog om „Kjøbenhavn

i Tredserne" fortæller Forfatteren, at Kalkeballen da hed „Eriksens Salon" og Carl Eriksen var Directeur. Her bød man nu paa „Soiree musicale & comique" med Assistance af Harpevirtuosinden Miss Turner fra London, Romancesangeren Gillin fra Sverige, Komikeren Adolf Svendsen som Prins af Arcadien, Kongernes Indtog af den skønne Helene, samt Fløjte-Solo af Joachim Andersen, den senere berømte Kapelmester.

Kalkeballens Forestillinger blev dog tilsidst saa skrækkelige, at de blev en Fabel for den ganske Stad, hvilket gav sig Udtryk i de Navne, hvormed Folkevittigheden døbte de optrædende dramatiske Selskaber. Et kaldtes saaledes „Den dramatiske Drukkenskab" og et andet „Det blaa Øje".

Efter at Forestillingerne omsider var ophørt her, blev Theatret indrettet udelukkende til Danselokale, indtil ogsaa det ophørte i nogle Aar; her svang man sin Pige til Musikkens glade Toner, og lagde pligtskyldig sin 5 Øre paa Skranken foran Musikken. Al Højtidelighed var slettet paa Programmet, og hændte det, at Flippen var borte, gjorde det intet Skaar i Glæden. Naturligvis kunde det ikke undgaaes, at der af og til i et saa blandet Selskab opstod mere eller mindre alvorlige Slagsmaal, der resulterede i et knækket Ribben eller et blaat Øje, men det tog man ikke saa højtideligt, man lod de Paagældende more sig. Det øvrige Publikum omgav de Kæmpende, gav sit Bifald eller Mishag tilkende ved Tilraab, Haandklap og Piben, og de tilstedeværende Politibetjente fandt sig ikke opfordret til at afbryde Morskaben, naar den ikke blev altfor blodig eller naar ikke andre blandede sig i Tvekampen.

Af gamle Kjøbenhavnere, som i deres unge Dage tog activ Del i det muntre og lystige Danse- og Klubliv kan man faa Historier at høre, der kan kalde Misundelsens sure Blik frem i vore Øjne. Entré, Spise- og Drikkevarer kostede nemlig ikke noget i Sammenligning med nu, og da saaledes den pecuniaire Side af Sagen ikke var nogen

Hindring for dem, som vilde være med, gik man paa Livet løs og morede sig ovenud dejligt i hine gamle Dage, hvor en Bajer stod til 15 Øre og en Flaske god Champagne kunde købes til 3 Kr. Det lyder som en Drøm, en dejlig, ufattelig Drøm, som desværre aldrig mere bliver til Virkelighed.

Som før nævnt blev Kalkeballens Danselokale ikke benyttet i nogle Aar, men da saa Dansesalonen „Valkyrien" omkring 1897 blev nedlagt paa Vesterbro, flyttede den ind i Lille Kannikestrædes berømte Hjørne, efter at det mindeværdige Sted havde gennemgaaet en grundig Renselsesfest og fortsatte her med sit gamle Navn „Valkyrien".

Dermed rykkede Kalkeballen ind i de ordinaire Danselokalers Rækker og det originale forsvandt. At det meste af det rigtige Kjøbenhavner Humør, der bliver sjældnere og sjældnere, ogsaa gik sig en Tur, var desværre ogsaa en sørgelig Kendsgerning.

De ubekvemme og umoderne Lokaler fik dog aldrig rigtig Tag i det brede Publikum, og for omtrent 20 Aar siden maatte Valkyrien indstille sin Virksomhed som Følge af manglende Tilslutning. Dansen maatte nu vige for Handelen, idet Lokalerne derefter blev benyttet af en Auctionsforretning, der først lukkede og slukkede, da Ejendommens Nedrivning stod umiddelbart for.

Saavel dette Hjørnehus som Nr. 19 med sine Stalde og gamle Bygninger omkring Gaardspladsen var nemlig købt af „Kristelig Forening for unge Kvinder", og i Efteraaret 1918 var man i fuld Gang med Nedrivning af denne gamle, saa godt kendte Bygnings hæderværdige Mure. Paa den traditionsrige Grund lod K. F. U. K. derpaa opføre deres store og prægtige Foreningsbygning.

Kalkeballens Komedier, Selskabelighed og Dans fik altsammen en Ende, men Mindet om det lever videre i Poesi og Prosa.

Kalkeballen er vel gemt, men ikke glemt.

